

Samenwerking akkerbouw - veehouderij

Onderweg naar kringlooplandbouw

10-8-2020

Jarno van Dalen
AERES HOGESCHOOL DRONTEN

Samenwerking akkerbouw – veehouderij Noordoost-Nederland

Onderweg naar kringlooplandbouw

Auteur: Jarno van Dalen

Studentnummer: 3023966

Opleiding: Agrarisch ondernemerschap

Major: Tuin- en akkerbouw

Plaats en datum: Wachtum, 10 augustus 2020

Afstudeerdocent: Piet Haak

Bron omslagfoto: Cursus: samenwerking Melkveehouderij-Akkerbouw (2019)

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Voorwoord

Voor u ligt mijn afstudeerwerkstuk, dat ik schijf ter afronding van mijn studie Agrarisch Ondernemerschap aan de Aeres Hogeschool in Dronten. Het onderwerp van deze scriptie is het stimuleren en optimaliseren van de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij. Ik ben opgegroeid op een akkerbouwbedrijf in Zuidoost-Drenthe, waar mijn ouders en ik zetmeel-, consumptie- en pootaardappels telen. Ook telen we suikerbieten, spinazie en maïs. Het bedrijf is gelegen in een gebied waar ook veel veehouderij plaatsvindt, hier komt dan ook deels mijn interesse voor het onderwerp vandaan. Met dit afstudeerwerkstuk hoop ik bij te dragen aan het creëren van meer en betere samenwerking binnen de agrarische sector en daarmee aan de ontwikkeling van de gehele agrarische sector richting kringlooplandbouw.

Graag wil ik de heer Piet Haak bedanken voor de begeleiding en feedback bij het opstellen van dit afstudeerwerkstuk. Daarnaast wil ik Delphy Akkerbouw Noordoost bedanken voor het bieden van een plek voor een afstudeerstage en voor het beschikbaar stellen van hun tijd, kennis en databases.

Jarno van Dalen

Wachtum, augustus 2020

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting.....	4
Summary	5
1 Inleiding	6
1.1 Kringlooplandbouw	7
1.1.1 Noodzaak kringlooplandbouw	8
1.1.2 Realisatie kringlooplandbouw.....	9
1.4 Knowledge Gap	10
1.5 Afbakening	10
1.6 Hoofd- en deelvragen	11
1.7 Doelstellingen	11
1.8 Leeswijzer	11
2 Methodologie	12
2.1 Dataverzameling per deelvraag	12
2.2 Validiteit, betrouwbaarheid en dataverwerking.....	13
3 Resultaten.....	15
3.1 Welke vormen van samenwerking zijn er en wat zijn hier de voordelen van?	17
3.2 Wat zijn belemmeringen voor samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?	19
3.3 Hoe beïnvloeden stakeholders de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?	23
4 Discussie	25
5 Conclusie en aanbevelingen	28
5.1 Conclusie.....	28
5.2 Aanbevelingen.....	30
Bibliografie	31
Bijlage 1 Enquête.....	33

Samenvatting

De Nederlandse agrarische sector is op dit moment een veelbesproken thema. Dit komt voornamelijk doordat uit onderzoeken blijkt dat de huidige manier van boeren een grote impact heeft op het milieu. Om de negatieve invloeden op het milieu in te perken heeft het ministerie van LNV een nieuwe visie op de agrarische sector geschreven. Onderdeel van deze visie is kringlooplandbouw. Kringlooplandbouw zou de impact van de agrarische sector op het milieu kunnen verkleinen. Echter, voorwaarde hiervoor is een goede samenwerking tussen de agrarische sectoren. Om deze reden is in dit onderzoek getracht te onderzoeken hoe de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij in Noordoost-Nederland geoptimaliseerd en daarmee gestimuleerd kan worden.

Om antwoord te geven op deze vraag is onderzocht welke vormen van samenwerking er in Noordoost-Nederland al zijn en wat de voordelen hiervan zijn voor agrariërs. Daarnaast zijn de belemmeringen en invloeden van stakeholders onderzocht. Dit is onderzocht door middel van literatuuronderzoek en een enquête. De enquête is verspreid onder akkerbouwers en veehouders in Noordoost-Nederland en is door 124 personen ingevuld.

Uit de enquête en het literatuuronderzoek blijkt dat een groot deel van de boeren in Noordoost-Nederland al samenwerken. De meest voorkomende vormen van samenwerking zijn grondruil en mestafzet. Veel van de boeren die samenwerken geven aan dat deze samenwerking voordelen oplevert. Echter, worden er ook een aantal nadelen genoemd door de ondervraagde akkerbouwers en veehouders. De nadelen zijn op te delen in twee groepen: de problemen rondom de praktijk en de teelt en problemen rondom wet en regelgeving. Dit laatste wordt veelvuldig genoemd bij de vraag naar belemmeringen in de samenwerking. Ook zorgt wet en regelgeving er voor dat het merendeel van met name de veehouders twijfelt de samenwerking voort te willen zetten in de toekomst. Hieruit blijkt dat de overheid een enorme invloed heeft op de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij. Daarnaast worden ook andere stakeholders, zoals banken en afnemers, genoemd als partijen die met name een negatief effect hebben op de samenwerking.

Akkerbouwers en veehouders kunnen zelf bijdragen om de samenwerking te optimaliseren. Echter, kan de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij vooral geoptimaliseerd worden door wet- en regelgeving en boven wettelijke eisen van stakeholders aan te passen, zodat deze voor minder belemmeringen zorgen. Daarnaast kunnen stakeholders, waaronder de overheid, samenwerking tussen akkerbouwer en veehouderij actief stimuleren door hier een bonus of financiële vergoeding voor te geven in duurzaamheidsprogramma's of in het Gemeenschappelijk landbouwbeleid.

Summary

The Dutch agricultural sector is currently a much debated topic. This is mainly because studies show the current way of farming has a major impact on the environment. In order to limit the negative influences on the environment, the Dutch Ministry has written a new vision on the agricultural sector. Part of this vision is circular agriculture. Circular agriculture could reduce the impact of the agricultural sector on the environment. However, a prerequisite for circular agriculture is cooperation between the various agricultural sectors. For this reason, this study has attempted to investigate how cooperation between arable farming and livestock farming in the north-east of the Netherlands can be optimized and thus stimulated?

In order to answer this question, research has been done about the existing forms of cooperation and the benefits of this cooperation for farmers. In addition, the obstacles and influences of stakeholders were investigated. Answers to these questions were found by conducting a literature research and a survey. The survey was distributed to arable farmers and livestock farmers in the north-east of the Netherlands and was completed by 124 people.

The survey and the literature study show that a large number of farmers in the north-east Netherlands already work together. The most common forms of cooperation are land exchange and manure sales. Many of the farmers who work together indicate that this cooperation brings them benefits. However, a number of disadvantages are also mentioned by the arable and livestock farmers. The disadvantages can be divided into two groups: the problems surrounding practice and cultivation and problems surrounding legislation and regulations. The latter is often mentioned in the question of obstacles to cooperation. Laws and regulations also result in the fact that the majority of livestock farmers in particular have doubts about continuing the cooperation in the future. This shows that the government has an enormous influence on the cooperation between arable farming and livestock farming. In addition, other stakeholders, such as banks and customers, are also mentioned as parties that have a particularly negative effect on the collaboration.

Farmers can already do some things themselves to optimize cooperation. However, the cooperation between arable farming and livestock farming can mainly be optimized by adapting legislation and regulations and above statutory requirements of stakeholders. In addition, stakeholders can actively stimulate cooperation between farmers by giving a financial compensation for cooperation in sustainability programs or in the Common Agricultural Policy.

1 Inleiding

In dit rapport wordt de samenwerking tussen akkerbouwbedrijven en veehouderijbedrijven in Noordoost-Nederland in kaart gebracht en worden punten voor de optimalisatie van deze samenwerking aangegeven. Hiervoor zullen verschillende vormen van samenwerking worden geanalyseerd.

De agrarische sector in Nederland staat wereldwijd zeer hoog aangeschreven. Niet alleen exporteert Nederland veel agrarische kennis, ook is het, na de Verenigde Staten, de grootste exporteur van landbouwproducten (Jukema, Ramaekers, & Berkhout, 2020). Op de Nederlandse akkers worden dan ook de hoogste hectare opbrengsten ter wereld gerealiseerd en men is constant bezig dit naar een nog hoger niveau te tillen (Rijk, 2008).

Echter, de toekomst van de landbouw in Nederland is heden ten dage onzeker en een veelbesproken thema. Dit komt onder andere doordat er steeds meer druk op de grondmarkt komt vanuit andere sectoren zoals natuurontwikkeling, woningbouw, recreatie energieopwekking en infrastructuur. Nederland verliest jaarlijks dan ook zo'n 7500 hectare aan landbouwgrond (Smit, 2017). Dit betekent dat agrariërs met minder areaal dezelfde (financiële) opbrengst moeten behalen om een gelijk inkomen te behouden. Hierdoor worden boeren gedwongen steeds intensiever te telen. Dit is tegenstrijdig met de visie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (ministerie van LNV). Deze visie is uitgewerkt in het rapport Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden, ook wel 'Nota Schouten' genoemd.

De 'Nota Schouten' is de huidige visie van het ministerie van LNV. Deze visie heeft als hoofddoel dat Nederland koploper in kringlooplandbouw wordt (Schouten, 2018). Het ministerie verstaat onder kringlooplandbouw dat akkerbouw, tuinbouw en veehouderij in eerste instantie producten uit elkaars keten gebruiken en daarnaast reststromen gebruiken die ontstaan bij de verwerking van hun eigen producten in de industrie. Dit vraagt om nauwe samenwerking binnen de sector en korte lijnen tussen de verschillende agrarische sectoren.

De samenwerking tussen verschillende agrarische sectoren draagt dus bij aan de kringlooplandbouw volgens de minister, dit bevestigt zij in de nota: 'Een van de factoren die van grote invloed kan zijn op de kringloop binnen Nederland is de samenwerking tussen verschillende landbouw takken' (Schouten, 2018) De samenwerking waar de minister op doelt, gebeurt al in verschillende gebieden in Noordoost Nederland. Maar, hoe kan deze samenwerking gestimuleerd, geoptimaliseerd en verder uitgebreid worden? Wat houdt sommige boeren tegen en wat zijn de knelpunten? In dit rapport worden antwoorden gezocht voor deze vragen.

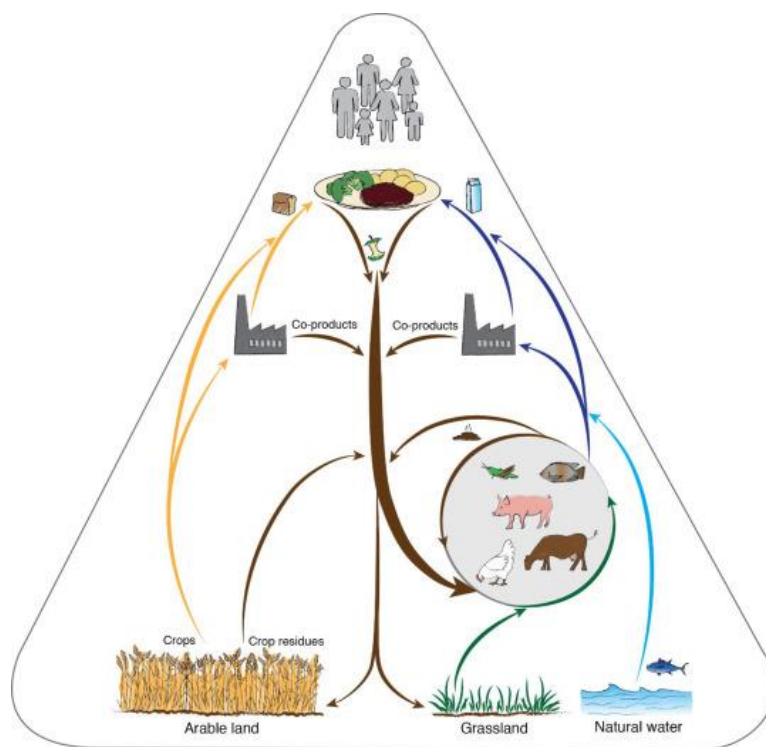
Deze antwoorden zijn voor meerdere partijen zeer interessant. Zo kunnen agrariërs beter inzicht krijgen in welke zaken samenwerking tussen verschillende landbouw takken stimuleren of juist belemmeren. Van deze informatie kunnen agrariërs gebruik maken om een samenwerking te laten slagen of te optimaliseren. Verder geeft het de overheid en andere stakeholders zoals bijvoorbeeld Rabobank en Royal Friesland Campina waardevolle informatie die zij kunnen gebruiken bij het opstellen van beleid.

Op basis van bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de landbouw voor een verandering staat. De kringlooplandbouw maakt een groot deel uit van de visie van het LNV. Om deze kringlooplandbouw te kunnen realiseren is samenwerking nodig. In onderstaande

paragrafen zal daarom eerst de kringlooplandbouw en de noodzaak daarvan worden weergegeven. Daarnaast zal worden aangegeven wat er op het gebied van samenwerking nog onderzocht moet worden om de kringlooplandbouw te kunnen realiseren.

1.1 Kringlooplandbouw

Kringlooplandbouw in het algemeen houdt in dat de kringloop van grondstoffen gesloten is in een bepaald gebied. Het is een vorm van duurzame landbouw met als doel dat er zo weinig mogelijk stoffen uit de kringloop lekken, dit lekken wordt ook wel emissie genoemd. Wanneer er onvermijdelijk toch emissie van stoffen uit de kringloop plaatsvindt, moeten deze stoffen terug gewonnen worden zodat ze weer aan de kringloop kunnen worden toegevoegd. Bij kringlooplandbouw wordt er zo efficiënt mogelijk gebruik gemaakt van de beschikbare bronnen en probeert de agrariër de instroom en uitstroom van bronnen gelijk te houden (De Boer & Van Ittersum, 2018).

Figuur 1.1, Visualisation of a circular food system (Van Zanten, Van Ittersum, & De Boer, 2019)

In essentie is kringlooplandbouw niet anders dan de manier van boeren sinds het ontstaan van de landbouw duizenden jaren geleden. Iedereen had een aantal stuks vee die graasden en mest produceerden. Deze mest en verder nog compost werd gebruikt om op een kleine akker met verschillende gewassen voedsel te produceren. Pas toen aan het eind van de 19^e eeuw kunstmest kwam, veranderde dit. Door de kunstmest was er voor akkerbouw bedrijven minder dierlijke mest nodig. Na de tweede wereldoorlog trad er schaalvergroting op en

kwamen er steeds minder landbouwbedrijven. De overgebleven bedrijven gingen zich steeds meer specialiseren en zo verdwenen veel 'gemengde bedrijven'.

De huidige visie van het ministerie van LNV borduurt voort op de eerder genoemde opvatting van De Boer & Van Ittersum (2018), maar bevat ook een specifiekere uitwerking voor Nederland. Het ministerie van LNV wil via volhoudbare benutting van grondstoffen koploper in kringlooplandbouw worden. De uitgangspunten zijn hierbij: zoveel mogelijk lokaal produceren, wanneer dit niet mogelijk is dan pas regionale of internationale productie. Reststromen van de agrarische sector en de voedselketen, zoals voedselresten, procesafval, mest en gewasresten worden opnieuw gebruikt of worden verder verwerkt tot nieuwe (hulp)producten. Verder wordt vee in de eerste plaats gevoed met gras, voedergewassen of gewasresten van het eigen bedrijf of uit de directe omgeving en resten uit de voedingsindustrie (Schouten, 2018).

De bodem speelt een belangrijke factor binnen kringlooplandbouw. De mens onttrekt voor voedselproductie water en mineralen uit de bodem en dit dient terug gegeven te worden door middel van organisch materiaal en andere voedingsstoffen. Een goede bodemkwaliteit is dan ook van groot belang en kan onder andere gerealiseerd worden door een verantwoorde bemesting en een uitgekiend bouwplan.

Naast het belang van een goede bodem voor kringlooplandbouw speelt ook energieverbruik een belangrijke rol in de visie van het ministerie van LNV. Het energie verbruik zou namelijk zoveel mogelijk beperkt moeten worden op kringloopbedrijven. De energie die agrariërs wel gebruiken dient zo veel mogelijk hernieuwbare energie te zijn.

1.1.1 Noodzaak kringlooplandbouw

Zoals eerder aangegeven, werd het doel van de agrarische sector na de tweede wereld oorlog enkel om zoveel mogelijk voedsel te produceren. Nooit meer mocht er zoveel honger ontstaan zoals in de hongervinter van 1944. Het Europese landbouwbeleid was er dan ook op gericht om op een zo efficiënt mogelijke manier zoveel mogelijk voedsel te produceren. Mede dit beleid heeft er voor gezorgd dat Nederland heden ten dage wereldwijd de twee na grootste exporteur van agrarische producten is.

Nu, meer dan vijftig jaar later, is er een koersverandering nodig. De nog steeds groeiende wereldbevolking zorgt voor een toenemende vraag naar voedsel en andere agrarische producten. Hierdoor blijft het efficiënt produceren van voedsel erg belangrijk. 'Maar deze efficiëntie moet wel breder bekeken gaan worden', zo valt te lezen op de webpagina "Kringlooplandbouw: een nieuw perspectief voor de Nederlandse landbouw" (Wageningen University & Research, z.d.). Tot nu toe werd er vooral aandacht besteed aan de economische aspecten van efficiëntie, maar van belang is dat ook de ecologische aspecten van efficiëntie aandacht krijgen.

Een onderdeel van deze ecologische efficiëntie is het verminderen van de uitstoot van schadelijke stoffen door de agrarische sector. De huidige manier van voedsel produceren heeft een forse impact op het klimaat en de aarde. Tot nu toe was met name kostprijsverlaging de trend in de agrarische sector, wat uitmondt in een grote belasting voor het milieu door onder andere emissie van schadelijke stoffen en uitstoot van broeikasgassen (Schouten, 2019). In het verminderen van de uitstoot van schadelijke stoffen kan de kringlooplandbouw

een rol spelen. Zoals eerder genoemd houdt kringlooplandbouw in dat de kringloop van stoffen gesloten is, waardoor er minder emissie plaatsvindt.

Naast het verminderen van uitstoot van schadelijke stoffen is ook het zuiniger omgaan met stoffen een onderdeel van de eerder genoemde ecologische efficiëntie. De impact van landbouw op het klimaat en de aarde gaat namelijk ook gepaard met het opraken van uitputtelijke bronnen. Fosfaat is hiervan een voorbeeld, blijkt onder andere uit een artikel van Cordell, Rosemarin, Schröder en Smit (2011). In dit artikel beschrijven zij dat de nieuwe wereldwijde uitdaging van fosfaatschaarste betekent dat fosfaat herwonnen moet worden. Dit herwonnen fosfaat kan dan als meststof gebruikt worden bij voedselproductie ter vervanging van het schaarse, onbereikbare of onbetaalbare fosfaatgesteente (fosforiet). Fosfaat zal hiervoor herwonnen en hergebruikt moeten worden uit de huidige afvalstromen door de hele voedselproductie en -consumptie keten heen. Om het bovenstaande te realiseren stellen Cordell et al. (2011) dan ook het volgende: “Hoe dan ook is er een sterke noodzaak voor nieuw duurzaam beleid, samenwerkingsverbanden en strategische kaders om de ontwikkeling van hernieuwbare fosfaatmeststoffen en het effectief gebruik er van door boeren te stimuleren en ondersteunen.” (Cordell et al., 2011). Ook dit geeft de noodzaak van kringlooplandbouw weer. Zoals eerder genoemd is het doel van kringlooplandbouw namelijk om zo efficiënt mogelijk gebruik te maken van beschikbare bronnen en de in- en uitstroom van deze bronnen gelijk te houden (De Boer & van Ittersum, 2018).

Een goed voorbeeld van een land waar zowel de uitstoot als het opraken van uitputtelijke bronnen een probleem vormde is China. In China zijn ze namelijk tot de conclusie gekomen dat circulaire economie, waar kringloop landbouw onder valt, van groot belang is voor de toekomst. China's snelle industrialisatie en verstedelijking in de laatste decennia hebben voor serieuze problemen gezorgd, zoals uitputting van natuurlijke bronnen en aantasting van ecosystemen. De Chinese landbouw bevond zich in een vicieuze cirkel: verbruiken van natuurlijke bronnen, produceren van agrarische producten waarbij een deel van deze bronnen wordt verspild door emissie en daarna opnieuw natuurlijke bronnen aangrijpen. Om een duurzame economische en sociale ontwikkeling voor China te waarborgen, zal er een transitie binnen productie en consumptie (van voedsel) naar een circulaire economie, en dus kringlooplandbouw, moeten plaats vinden (Jun & Xiang, 2011).

1.1.2 Realisatie kringlooplandbouw

De uiteindelijke inzet van het Nederlands kabinet is dat kringlopen van grondstoffen en hulpbronnen op een zo laag mogelijk – nationaal of internationaal – schaalniveau zijn gesloten en dat Nederland koploper is in kringlooplandbouw (Schouten, 2018). De streefdatum voor het realiseren van deze visie is 2030.

Echter, om bovenstaande te kunnen realiseren en een sluitende kringloop te kunnen bewerkstelligen, zullen boeren zich in een zodanige economische positie moeten bevinden, dat zij een goed inkomen met deze bedrijfsvoering kunnen realiseren, kunnen innoveren en dat ze gezonde bedrijven in stand kunnen houden en door kunnen geven. Hier zal rekening mee moeten worden gehouden bij het uitwerken van de visie van het ministerie van LNV. Ook moet voedsel meer gewaardeerd worden en moet er minder verspilling plaatsvinden. Nederland moet voorop blijven lopen in het vernieuwen en verbeteren van productiemethoden, zowel op nationaal niveau evenals in internationale voedselmarkten. Nederland kan met haar kennis en producten een voorbeeld zijn voor andere landen in de

wereld in het zo efficiënt mogelijk produceren van voedsel in het kringloopsysteem. Tot slot, maar minstens zo belangrijk om kringlooplandbouw te kunnen laten slagen: samenwerking tussen verschillende agrarische sectoren. Hier zal in de volgende paragraaf verder op ingegaan worden.

1.4 Knowledge Gap

Om kringlooplandbouw te kunnen realiseren is, naast eerder genoemde voorwaarden, een geoptimaliseerde samenwerking tussen verschillende agrarische sectoren minstens zo belangrijk (Schouten, 2018). Deze samenwerking kan tussen de verschillende sectoren plaatsvinden en er zijn veel verschillende vormen van samenwerking. Er zijn al meerdere artikelen geschreven over mogelijkheden van samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij (Bos & De Wit, 2005; De Wolf, Klompe, Hanegraaf, Molendijk, & Vellinga, 2018; Oosterhoff, 2019). Hieruit blijkt dat samenwerking bijvoorbeeld kan gaan om grondruil om de rotatie te extensiveren, mestafzet in de buurt en de teelt van veevoeder gewassen door akkerbouwers voor veehouders. Deze vormen van samenwerking zullen in hoofdstuk 3 uitvoerig besproken worden.

Dat deze samenwerking een positief effect heeft op kringloop landbouw is reeds benoemd in de visie Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden (Schouten, 2018). Echter, hoe deze samenwerking geoptimaliseerd kan worden en waar de knelpunten en belemmeringen binnen deze samenwerking zitten, is nog niet of nauwelijks onderzocht. Dit onderzoek zal proberen antwoord te vinden op deze vragen. Ook zal in dit onderzoek onderzocht worden wat de invloed van stakeholders is in deze samenwerking. De noodzaak dit te onderzoeken wordt ook onderstreept in het artikel van De Wolf et al., (2018). In dit artikel wordt geconcludeerd dat in sommige gevallen beleidsstukken zelfs een averechts effect kunnen hebben op de samenwerking tussen de verschillende agrarische sectoren. Hoe dit voorkomen kan worden, is echter nog onduidelijk.

Bovenstaande geeft aan dat er op het gebied van samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij nog vele antwoorden ongewis blijven. Dit onderzoek zal antwoorden geven op een aantal van deze tot nu toe nog onbeantwoorde vragen. Daarnaast zal, buiten het aantrekkelijker maken en optimaliseren van samenwerkingen, ook gekeken worden naar hoe een nieuwe samenwerking gemakkelijker tot stand kan worden gebracht.

1.5 Afbakening

Deze scriptie zal zich in eerste instantie alleen richten op het gebied Noordoost-Nederland en akkerbouw-, veehouderijbedrijven en stakeholders die in dit gebied werkzaam zijn. Dit vanwege een aantal praktische redenen. Het klantenbestand dat Delphy Akkerbouw Noordoost ter beschikking stelt bevindt zich ook in dit gebied. Verder moet het onderzoek behapbaar blijven om het binnen de gestelde tijd af te kunnen ronden, zonder dat dit de kwaliteit van het onderzoek aantast. De eerder genoemde stakeholders zijn veelal ook in de rest van Nederland en allicht daarbuiten actief en kunnen de informatie die met dit onderzoek wordt verworven ook daar inzetten.

1.6 Hoofd- en deelvragen

In dit hoofdstuk worden de hoofd- en deelvragen weergegeven.

Hoofdvraag

Hoe kan de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij in Noordoost-Nederland geoptimaliseerd en daarmee gestimuleerd worden?

Deelvragen

1. *Welke vormen van samenwerking zijn er en wat zijn hier de voordelen van?*
2. *Wat zijn belemmeringen voor samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?*
3. *Hoe beïnvloeden stakeholders samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?*

1.7 Doelstellingen

Het doel van het onderzoek is om te onderzoeken hoe de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij in Noordoost-Nederland geoptimaliseerd kan worden. Hiermee krijgen akkerbouwers en veehouders praktische tips en handvatten aangereikt om samenwerking gemakkelijker tot stand te brengen en waar mogelijk te optimaliseren. Daarnaast is het doel om de overheid en andere stakeholders inzicht te geven in welke belemmeringen, knelpunten en drempels er in de praktijk aanwezig zijn. Ook is het doel te achterhalen wat naast het oplossen van de hiervoor genoemde punten, nog meer een samenwerking tussen akkerbouwers en veehouders kan stimuleren. Verder is de verwachting dat wanneer de mogelijkheid tot samenwerking wordt geoptimaliseerd, dit ook gelijk stimulerend werkt.

1.8 Leeswijzer

In hoofdstuk twee worden materiaal en methode per deelvraag beschreven. In hoofdstuk drie worden per deelvraag de resultaten weergegeven. Verder volgt in hoofdstuk vier de discussie en in hoofdstuk vijf de conclusie en aanbevelingen. Daarna wordt de bibliografie weergegeven met de bronnen die geraadpleegd zijn bij het opstellen van dit afstudeerwerkstuk. Tot slot zijn de bijlages toegevoegd.

2 Methodologie

In dit hoofdstuk de methode die gebruikt zijn voor het uitwerken van de deelvragen weergegeven. Met het oog op de hoofd- en deelvragen is besloten om een literatuuronderzoek te doen en een enquête uit te voeren. Het deel literatuuronderzoek is uitgevoerd om de informatie die reeds bekend was over het onderwerp te achterhalen, zodat dit als achtergrondkennis voor het kwantitatieve onderzoek kon dienen. Het onderzoek is middels een online enquête uitgevoerd. Deze vragenlijst is opgesteld via Google Formulieren. Door de vragenlijst onder een grote groep mensen te verspreiden was het mogelijk om een representatief beeld te verkrijgen.

De bedoeling was de vragenlijst onder het klantenbestand van zowel Delphy Akkerbouw Noordoost als onder het klantenbestand van DLV Dier te verspreiden, zodat zowel voldoende akkerbouwers evenals veehouders werden benaderd. In totaal zouden dit circa duizend personen zijn en over het algemeen wordt er bij een online enquête een responsratio van twintig procent behaald, wat hierbij dus neer komt op zo'n 200 ingevulde enquêtes. Uiteindelijk kon er echter geen gebruik worden gemaakt van het klantenbestand van DLV dier, wat wel in het vooronderzoek aangegeven was. De oorzaak hiervoor was dat DLV dier in verband met de AVG wet geen e-mailadressen mocht delen en zij geen tijd hadden om zelf de mails door te sturen en daarvoor een disclaimer op te stellen. Ter vervanging is via de fokstudieclub en eigen netwerk de enquête bij veehouders in Noordoost Nederland uitgezet. Het adressenbestand van Delphy Akkerbouw Noordoost was uiteindelijk kleiner dan vooraf ingeschat, dit kwam doordat niet van alle klanten e-mailadressen beschikbaar waren en sommige adressen dubbel of verouderd waren.

De enquêtes zijn met het oog op de privacy anoniem verzameld. In totaal is de enquête aan 381 personen verstuurd en 124 keer ingevuld. Dit komt neer op een responsratio van 32,5 procent. De responsratio viel hoger uit dan verwacht echter het totale aantal reacties was lager dan verwacht omdat er zoals eerder genoemd minder e-mailadressen beschikbaar waren.

2.1 Dataverzameling per deelvraag

Welke vormen van samenwerking zijn er en wat zijn hier de voordelen van?

De verschillende vormen van samenwerking en de voordelen hiervan zijn in eerste instantie voornamelijk onderzocht door middel van een literatuuronderzoek. Uitleg van algemene vormen van samenwerking is geraadpleegd via de Mediatheek van Aeres Hogeschool en via andere wetenschappelijke mediatheken. Een bruikbare bron voor het beantwoorden van deze vraag was het Handboek Samenwerken Akkerbouw & Veehouderij (Oosterhoff, 2019) zijn. Ook de rapporten "Intersectorale samenwerking in de biologische landbouw: knelpunteninventarisatie" (Bos & De Wit, 2005) en "verduurzaming samenwerking akkerbouw-veehouderij in Drenthe" (De Wolf et al., 2018) zijn van waarde geweest voor dit onderzoek. Tot slot zijn er over zowel de vormen van samenwerking als de voordelen daarvan veel inzichten uit de enquêtes naar voren gekomen. Deze inzichten zijn geanalyseerd en verwerkt in de resultaten.

Wat zijn belemmeringen voor samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?

Een globale inventarisatie van belemmeringen voor samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij is deels gebaseerd op de eerder genoemde rapporten “Intersectorale samenwerking in de biologische landbouw: knelpunteninventarisatie” (Bos & De Wit, 2005) en “verduurzaming samenwerking akkerbouw-veehouderij in Drenthe” (De Wolf et al., 2018). Deze informatie is ook meegenomen bij het opstellen van de enquêtes. De belemmeringen voor samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij die heden ten dage in de praktijk worden ervaren zijn dan ook onderzocht door enquêtes onder akkerbouwers en veehouders te houden. De enquêtes zijn in de bijlage weergegeven.

Hoe beïnvloeden stakeholders samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?

Om deze deelvraag te beantwoorden, zijn er gegevens verzameld over hoe stakeholders zoals bijvoorbeeld de overheid, de Rabobank of Royal A-ware de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij beïnvloeden. Deze gegevens zijn verkregen uit beleidsstukken, artikelen en websites van de stakeholders zelf. Daarnaast zijn de meningen en ervaringen van de agrariërs hierover verzameld door middel van de enquêtes die onder akkerbouwers en veehouders zijn gehouden. Zoals eerder aangegeven zijn de enquêtevragen in de bijlage weergegeven. Een onderdeel van de enquête is hoe stakeholders de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij kunnen stimuleren en waar agrariërs nu door belemmerd worden in hun samenwerking. De antwoorden op deze vragen zijn geanalyseerd en op basis hiervan zijn de invloeden van stakeholders onderzocht. Tot slot is getracht de akkerbouwers en veehouders zelf met (nieuwe) ideeën te laten komen. Door het naslaan van beleidsstukken en andere gegevens en het houden van enquêtes onder agrariërs is deze deelvraag vanuit verschillende perspectieven bekeken.

2.2 Validiteit, betrouwbaarheid en dataverwerking

Om de validiteit van het onderzoek te kunnen garanderen is voor het opstellen van de enquête gebruik gemaakt van het programma Google Formulieren. Het gebruik van dit programma zorgt er voor dat alle deelnemers precies dezelfde enquête in dezelfde volgorde en opmaak hebben gekregen. Aangezien het een online vragenlijst is zonder tijdslimiet, hebben de deelnemers alle tijd gehad om de vragen rustig in een voor hen comfortabele omgeving en op een gelegen tijdstip in te vullen. Dit zorgt er voor dat de condities voor de deelnemers gelijk waren en er ruimte was voor goede concentratie. Daarnaast is er middels het klantenbestand van Delphy Akkerbouw Noordoost en de e-mailadressen van de fokstudieclub geprobeerd zoveel mogelijk respondenten te verkrijgen die allemaal hun eigen ideeën en meningen hebben, en daarmee is getracht een representatief beeld te schetsen van de doelgroep.

De interne betrouwbaarheid houdt in dat wanneer het onderzoek door een andere onderzoeker zou worden uitgevoerd dit het zelfde resultaat oplevert. Aangezien de vragenlijst online is gehouden en er in eerste instantie geen persoonlijk contact heeft plaats gevonden tussen onderzoeker en deelnemers, zal een onderzoeker de resultaten van het onderzoek niet beïnvloeden. Voor de externe betrouwbaarheid wordt nagegaan dat wanneer het

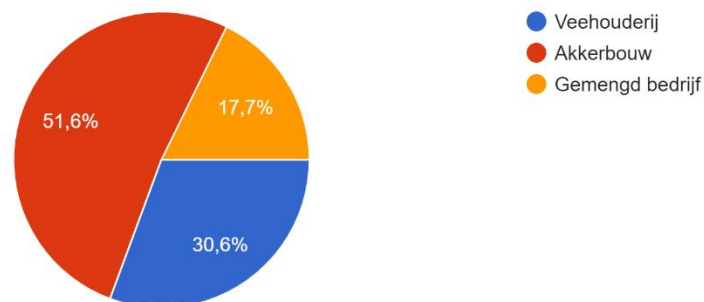
onderzoek herhaald wordt, dezelfde antwoorden en resultaten weer naar voren komen. Dit is niet met zekerheid te zeggen omdat personen hun meningen en visies met de tijd kunnen aanpassen. Echter, wordt in dit onderzoek veelal naar ervaringen gevraagd en deze veranderen over het algemeen niet heel snel, aangezien deze op een langere periode zijn gebaseerd.

De resultaten van de enquêtes zijn automatisch door het programma Google Formulieren verzameld en de gesloten vragen zijn door het programma in grafieken verwerkt. De open vragen zijn daarna handmatig geanalyseerd en gecategoriseerd naar strekking van de inhoud.

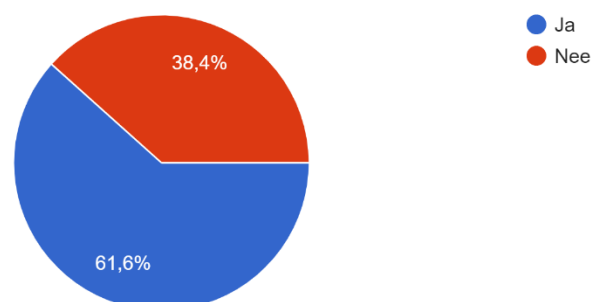
3 Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten per deelvraag weergegeven. Een deel van de resultaten is, zoals in hoofdstuk 2 aangegeven, via literaire bronnen verworven. Het andere deel van de resultaten is met een enquête, welke in de bijlage is weergegeven, verzameld. Uiteindelijk kon er geen gebruik worden gemaakt van het klantenbestand van DLV dier, waar wel vanuit was gegaan en wat wel in het vooronderzoek aangegeven was. Ter vervanging is via de fokstudieclub en eigen netwerk de enquête bij verscheidene veehouders in Noordoost-Nederland uitgezet.

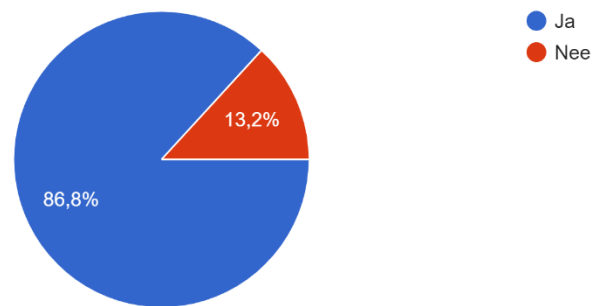
De enquête is in totaal door 124 personen ingevuld, hiervan had ongeveer de helft een akkerbouwbedrijf en de andere helft een veehouderijbedrijf of een gemengd bedrijf, zie figuur 3.1. Van de geënquêteerde akkerbouwers werkt ruim zestig procent samen met een veehouder en van de veehouders werkt zelfs 86 procent samen, zie figuur 3.2 en 3.3.

Figuur 3.1, bedrijfssoort respondenten

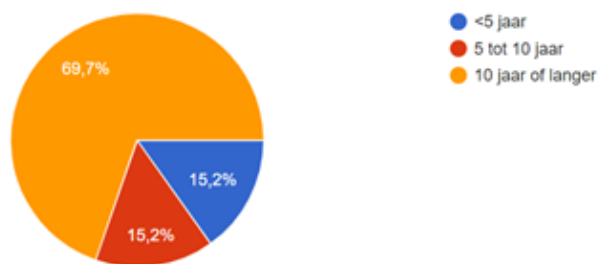

Figuur 3.2, akkerbouwers die samenwerken

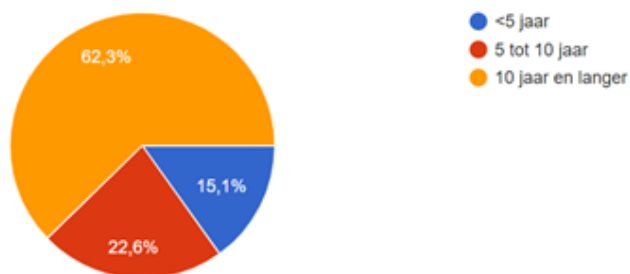

Figuur 3.3, veehouders die samenwerken

Uit de enquête blijkt verder dat wanneer men een samenwerking aangaat, dit veelal voor de langere termijn is. Zo is in figuur 3.4 te zien dat bijna zeventig procent van de veehouders die samenwerken dit al tien jaar of langer doen. Ruim zestig procent van de akkerbouwers die samen werken doen dit al tien jaar of langer blijkt uit figuur 3.5.

Figuur 3.4 samenwerking veehouders

Figuur 3.5 samenwerking akkerbouwers

3.1 Welke vormen van samenwerking zijn er en wat zijn hier de voordelen van?

Zoals in hoofdstuk 1 inleiding aangegeven kende de landbouw vroeger vele gemengde bedrijven, maar zijn deze in de loop van de tijd 'ontmengd' en gespecialiseerd. In de huidige agrarische sector komt deze gemengde bedrijfsvoering weer enigszins terug doordat akkerbouwers en veehouders op allerlei vlakken met elkaar samenwerken. Uit het gedane literatuuronderzoek en de resultaten van de enquête blijkt dat er verschillende vormen van samenwerking zijn, te weten: arbeid, delen van machines, mestafzet, grondruil en telen van voedergewassen door akkerbouwers voor veehouders. Hieronder zullen deze vormen verder worden uitgelicht.

De eenvoudigste vorm van samenwerken is via arbeid. Wanneer een akkerbouwer het druk heeft met het land klaar leggen of het oogsten kan een veehouder bij springen en vice versa. Ook wordt er veel samengewerkt met machines, dit heeft als voordeel dat de machines vaker gebruikt worden en dat de aanschafkosten gedeeld kunnen worden. Deze vormen van samenwerking zijn echter niet specifiek tussen akkerbouwers en veehouders maar kunnen ook plaats vinden tussen twee akkerbouwers of twee veehouders. Uit de enquête blijkt dat twintig procent van de bedrijven die samenwerken dit onder andere via arbeid doen en zes procent via gezamenlijke machines, zie figuur 3.1.1.

Een van de grootste vormen van samenwerking in de sector is de mestafzet. Vele veehouderij bedrijven zetten mest af bij akkerbouwers, al dan niet via mesthandelaren. Hierdoor blijft de veehouder binnen zijn mestruimte en kan de akkerbouwer zijn gewassen met groeizame dierlijke mest, die de bodemkwaliteit ten goede komt, bemesten. De akkerbouwer kan een mestmonster bij de veehouder nemen en weet zo van tevoren precies wat voor gehalten er in de mest zitten die hij krijgt. Ook weet de akkerbouwer dat de mest homogeen is omdat dit van één veehouder komt in plaats van een mix. Deze informatie is voor akkerbouwers een goede basis voor een gedegen bemestingsplan.

Daarnaast brengt het afzetten van mest aan akkerbouwers ook voordelen voor veehouders met zich mee. Wanneer een veehouder rechtstreeks de mest bij een akkerbouwer in de buurt afzet wordt in eerste instantie transport- en handelskosten bespaard. Veelal betaalt de veehouder de akkerbouwer een lagere prijs dan dat afzet van de mest op de vrije markt kost. Wanneer er ook grondruil plaatsvindt, komt het voor dat de veehouder geen vergoeding voor de mestafzet bij de akkerbouwer hoeft te betalen maar enkel, indien aanwezig, de loonwerkerskosten voor de aanwending van de mest betaald. Dit bespaart de veehouder kosten voor de mestafzet en kan worden gezien als een vergoeding voor de grondruil. Zoals in figuur 3.1.1 te zien vindt er bij 33 procent van de respondenten die samenwerken boer-boer transport van mest plaats.

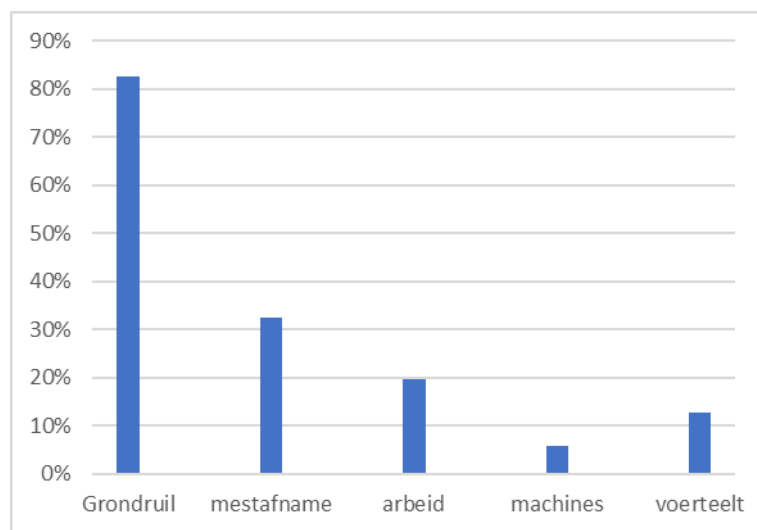
Uit de enquête blijkt dat 83 procent van de agrariërs die aangeven samen te werken dit onder andere via grondruil doen. Hier zijn verschillende redenen voor en dit verschilt per situatie. De akkerbouwers geven aan dit vooral te doen om bijvoorbeeld pootgoed op "schone" grond vrij van aaltjes te kunnen telen. Ook het verruimen van de teeltrotatie of een groter areaal aan hoog salderende gewassen kunnen telen dragen meerdere respondenten als redenen aan. Dit geldt voor akkerbouwers, maar ook voor veehouders die daardoor niet meer jaar op jaar mais op dezelfde percelen hoeven te telen.

In de enquête geven enkele veehouders als reden om grond te ruilen het vergroten van hun areaal aan. Zij krijgen dan voor 1 hectare bijvoorbeeld 1,3 of 1,5 hectare terug van de betreffende akkerbouwer. Dit is nog weer een extra voordeel voor de veehouder, aangezien hij dan meer voer kan produceren. Dit gebeurt echter niet overal en dit heeft ook te maken

met vraag en aanbod van bedrijven die grond willen ruilen. Hier zal in de volgende paragraaf verder op in gegaan worden.

Zo'n 48 procent van de veehouders die samenwerken, geven in de enquête aan dat het scheuren van grasland, oftewel grasland vernieuwing ook een factor is die mee speelt om grond te ruilen met een akkerbouwer. De akkerbouwer ploegt of spit het grasland om, deze kosten heeft de veehouder dan niet meer. Vaak worden er gewassen geteeld die redelijk vroeg geoogst kunnen worden ten opzichte van mais. Dit geeft de veehouder de mogelijkheid het gras in het najaar nog in te zaaien zodat hij het volgende voorjaar hier direct weer gebruik van kan maken en er weer een jonge grasmat is waar hogere opbrengsten van gehaald kunnen worden.

Verder zijn er ook akkerbouwers die mais telen voor veehouders in de buurt. Dit levert in de betreffende regio veelal een hoger saldo op dan graan omdat hier de graanopbrengsten lager liggen dan bijvoorbeeld op klei. De teelt van voedergewassen door akkerbouwers voor veehouders past uitstekend bij de visie van minister Schouten, dat veevoer in de regio geteeld moet worden en dit draagt bij aan de kringloop. Uit de enquête kwam naar voren dat in dertien procent van de gevallen waar samengewerkt wordt, dit onder andere via voerproductie plaatsvindt, zie figuur 3.1.1. Ook zijn er akkerbouwers die de grondbewerking voor veehouders doen, evenals het spuiten van de gewassen. Dit is eigenlijk meer loonwerk, maar dit kan ook onderdeel uit maken van afspraken die gemaakt zijn bij een samenwerking. Ten slotte zijn er nog enkele gevallen waarin veehouders een financiële vergoeding krijgen van akkerbouwers als tegenprestatie voor het ruilen van grond.

Figuur 3.1.1, vormen van samenwerking

3.2 Wat zijn belemmeringen voor samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?

Een geslaagde samenwerking is van vele factoren afhankelijk en in de praktijk treden er dan ook wel eens problemen of belemmeringen op. Dit kan verschillende oorzaken hebben. Twintig procent van de ondervraagden die samenwerken geeft expliciet aan geen hinderlijke problemen te ondervinden. De overige tachtig procent van degenen die samenwerkt geeft wel een of meerdere belemmeringen aan.

Uit de enquête komen vooral belemmeringen rondom de teelt of de vervolgteelt naar boven. Zo geeft ruim 37 procent van de veehouders die nadelen ondervinden aan dat zij de stikstof nalevering van het gescheurde grasland kwijtraken wanneer een akkerbouwer hier bijvoorbeeld aardappels teelt. Ook hebben zij het idee dat de intensieve gewassen van de akkerbouwer veel mineralen uit de grond onttrekken en dat het organische stof gehalte lager wordt. Enkele veehouders geven aan dat de verdere reisafstand naar de percelen van de akkerbouwer ook een nadeel is, net zoals de aardappelopslag die regelmatig in de teelt van mais het jaar er op voorkomt en bestreden moet worden.

Vijftien procent van de akkerbouwers die nadelen ondervinden geeft aan dat zij de teelt van mais op hun land bij grondruil niet ideaal vinden voor de aaltjes toestand en het bodemleven. Ook is de teelt van mais over het algemeen slechter voor de structuur van het land dan de teelt van bijvoorbeeld graan. Hier ondervinden zij in daaropvolgende teelten van bijvoorbeeld suikerbieten weer hinder van. Ook de akkerbouwers moeten vaak verder naar de geruilde percelen reizen en vaak krijgen zij meerdere kleine percelen terug. Dit zorgt voor extra reistijd en bewerkingstijd. Daarnaast krijgen de akkerbouwers vaak ieder jaar een ander perceel. Dit geeft ook als nadeel dat zij het perceel niet goed kennen qua bodemsamenstelling en afwatering. De meeste percelen zijn niet gedraineerd of geëgaliseerd en hier wil het dan ook nog wel eens nat worden, wat risico's voor de oogst geeft. Ook willen veehouders vaak dat de akkerbouwers op tijd oogsten zodat zij weer grasland in kunnen zaaien, anders wordt het voordeel ten opzichte van mais steeds kleiner.

Zoals blijkt uit bovenstaande draait het bij samenwerken om geven en nemen, elkaar wat gunnen. In de enquête gaf een respondent het als volgt weer: "een goede samenwerking zorgt er voor dat één plus één drie wordt". Overal zullen nadelen en voordelen zijn, maar zo lang de voordelen voor beide partijen maar groter zijn dan de nadelen kan er een vruchtbare samenwerking plaatsvinden. Op meerdere punten in de enquête komt naar voren dat communicatie ook erg belangrijk is bij samenwerken. Onderlinge problemen kunnen worden voorkomen wanneer men goed en helder met elkaar communiceert. Echter, zijn er ook invloeden van buitenaf, zoals wet- en regelgeving en geografie, welke in de volgende paragrafen zullen worden besproken.

"een goede samenwerking zorgt er voor dat één plus één drie wordt"

Wet- en regelgeving

Een van de grootste belemmeringen bij samenwerking is de wet- en regelgeving. 22 procent van de respondenten die belemmeringen ondervinden bij samenwerking geeft dit dan ook als een van de redenen op in de enquête. De veehouders geven aan dat vooral regels voor derogatie voor hen knelpunten opleveren. Derogatie betekent “letterlijk een uitzondering op de wet”, oftewel de toestemming van de Europese Unie om van een vastgestelde norm af te wijken. In het geval van de derogatie voor veehouders mogen bepaalde landen binnen Europa onder voorwaarden afwijken van de mestwet. Nederland is een van de landen die hier gebruik van kan maken. In de praktijk houdt dit in dat veehouders in plaats van 170 kg stikstof uit dierlijke mest op hun voedergrasland nu 250 kg stikstof uit dierlijke mest per hectare voedergrasland mogen gebruiken. Dat deze derogatie voor een aantal landen waaronder Nederland bestaat, is omdat hier door het gematigde klimaat hogere grasopbrengsten worden gehaald en ook meer stikstof verloren gaat naar de lucht (RVO, Derogatie, 2020).

Een van de belangrijkste eisen om van de derogatie gebruik te mogen maken is de voorwaarde dat minimaal 80 procent van het areaal van een veehouder grasland moet zijn, dit wordt ook wel de 80/20 regeling genoemd. Van de veehouders die samenwerken en hinder ondervinden geeft zestien procent aan dat deze regeling het lastiger maakt om te ruilen met akkerbouwers. De respondenten geven aan dat toen dit nog de 70/30 regeling was, het gemakkelijker en aantrekkelijker was om meer grond met akkerbouwers te rouleren. Dit omdat ze minder snel geneigd zijn grasland bij akkerbouwers te telen in plaats van mais, omdat dit in de praktijk nadelen heeft. Het is onvoordeliger om grasland op afstand te hebben omdat hier meerdere keren per jaar van wordt ingekuuld, terwijl dit bij mais maar één keer per jaar gebeurt. Verder wordt grasland voor meerdere jaren geteeld, wat men ook als obstakel kan zien.

Ook geven veehouders aan dat het percentage blijvend grasland een belemmering is voor grondruilen met akkerbouwers. Blijvend grasland is grasland dat 5 jaar of langer niet mee heeft gedraaid in de gewasrotatie. Zodra dit omgeploegd wordt en er aardappels op geteeld worden, duurt het na het inzaaien weer 5 jaar voordat het als blijvend grasland meetelt. Vanuit Europa is de eis dat het percentage blijvend grasland ten opzichte van het referentie jaar 2012 maximaal met vijf procent mag dalen. Nederland heeft hier geen wet- en regelgeving voor ingevoerd, maar geeft wel aan dat wanneer dit percentage te veel daalt er ingegrepen zal worden met een omzetverbod en een herstelplicht van blijvend grasland. Bij een omzetverbod mag blijvend grasland niet voor andere teelten worden omgezet, maar mag het wel worden gescheurd als het direct weer wordt ingezaaid (RVO, Blijvend grasland 2020, 2020). Voor grasland in Natura 2000-gebieden is wel in de wet vastgelegd dat dit niet omgeploegd mag worden.

In de Nederlandse wet is dus enkel een echt omzetverbod voor grasland in Natura 2000-gebieden vastgelegd. Al is de druk op de hele veehouderijsector om het percentage blijvend grasland niet verder te laten dalen er wel degelijk, anders grijpt de overheid in. Ook verschillende stakeholders en afnemers oefenen druk uit om méér blijvend grasland te creëren. Stakeholders en afnemers sturen tegenwoordig namelijk ook steeds meer op blijvend grasland, dit wordt in de volgende paragraaf verder behandeld.

De akkerbouwers geven ook aan dat zij de regelgeving als belemmering zien. Niet alleen schrikt het de veehouders af waardoor akkerbouwers lastiger met ze kunnen samenwerken en grond ruilen, akkerbouwers ondervinden er zelf ook hinder van. Qua administratie en het invullen van de gecombineerde opgave wordt het allemaal een stuk ingewikkelder. Sommige respondenten geven aan zich in allerlei bochten te moeten wringen om te zorgen dat ze zelf aan de regelgeving kunnen voldoen en de veehouder aan de derogatie voldoet. Ook de

bemestingsnormen die in de loop van de tijd steeds lager geworden zijn en de regels met betrekking tot het uitrijden van mest vergen veel aandacht. Wanneer een veehouder na de aardappeloogst gras wil inzaaien en dit nog wil bemesten moet dit bijvoorbeeld voor 15 oktober. Hierdoor kan de akkerbouwer in sommige gevallen niet het optimale uit het groeiseizoen halen.

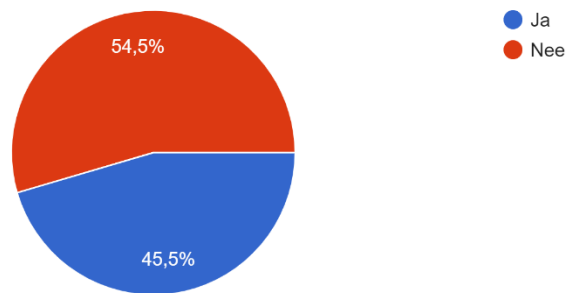
Ook de regels omtrent vergroening in het Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) spelen hierbij een rol. Voor deze vergroening moet er namelijk een bepaald percentage van het areaal van de akkerbouwer voor 15 oktober ingezaaid worden met een vanggewas (groenbemester), dit gebeurt veelal na graan. Maar wanneer een akkerbouwer in plaats van graan, mais voor een veehouder teelt is dit niet meer mogelijk. Bij de maisteelt moet er op zand en lössgronden namelijk verplicht voor 1 oktober een vanggewas worden ingezaaid of moet er tijdens het seizoen onderzaai plaatsvinden. Veelal is 1 oktober voor een goede maisoogst te vroeg en dit kost dus opbrengst. Onderzaai houdt in dat bijvoorbeeld bij het schoffelen van de mais ook graszaad wordt ingezaaid, dit komt dan in de loop van het seizoen op, maar begint pas echt te groeien nadat de mais geoogst is. Deze vorm van verplichte vergroening telt echter niet mee voor het eerder genoemde percentage vanggewassen waar de akkerbouwers aan moeten voldoen. Hier zullen zij dus op andere manieren aan moeten voldoen en een aantal respondenten geeft aan dat dit in de praktijk problemen oplevert.

Geografie

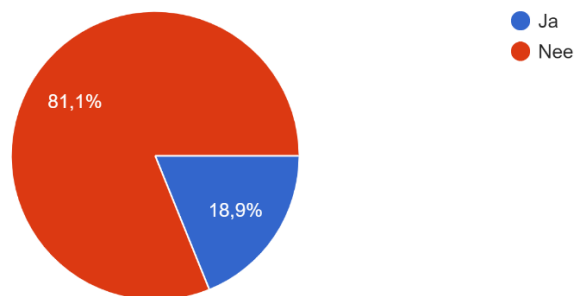
Een ander punt dat invloed heeft op samenwerking is het aantal veehouders en akkerbouwers in de buurt, oftewel de geografie. Binnen Noordoost-Nederland zijn er grote verschillen in grondsoort en elke grondsoort is meer of minder geschikt voor bepaalde bedrijven. Zo zie je op de zwaardere gronden zoals de veenweide gebieden vooral veehouders, omdat deze grond niet geschikt is voor akkerbouw. In de veenkoloniën zitten van oudsher juist veel meer akkerbouwers en op de lichtere gronden, bijvoorbeeld op de Hondsrug, zijn bijna alleen maar akkerbouwers actief aangezien deze grond niet geschikt is voor grasland. In de enquête geven meerdere veehouders en akkerbouwers dan ook aan dat er geen bedrijven in de buurt zijn om mee samen te werken of dat er een enkele akkerbouwer of veehouder zit, waar de buurman bijvoorbeeld al mee samen werkt.

Twijfels

Dat veehouders en akkerbouwers door bovengenoemde belemmeringen soms beginnen te twijfelen aan het in stand houden van de samenwerking is in figuur 3.2.1 en 3.2.2 te zien. 45,5 procent van de veehouders twijfelt namelijk of ze wel willen blijven samenwerken met een akkerbouwer. Bij akkerbouwers is dit echter slechts 18,9 procent. Over mogelijke oorzaken van dit verschil tussen akkerbouwers en veehouders zal in de discussie verder op in worden gegaan.

Figuur 3.2.1, twijfels bij veehouders

Figuur 3.2.2, twijfels bij akkerbouwers

3.3 Hoe beïnvloeden stakeholders de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?

Uit de paragraaf hiervoor blijkt dat de overheid, een van de grootste stakeholders van de agrarische sector, een substantiële invloed heeft op de belemmeringen die agrarische ondernemers ervaren omtrent samenwerking tussen verschillende landbouwtakken. Zo gaven veel veehouders aan de regels omtrent de derogatie, zoals de 80/20 regeling en de mestwetgeving nadelig te vinden voor de samenwerking. Veel akkerbouwers gaven aan dat de regels vanuit de overheid voor veel extra administratie zorgt bij samenwerken en dat deze regels veehouders juist afschrikt om samen te werken. Ook de regels omtrent vergroening en bemesting hindert de samenwerking soms, gaven akkerbouwers eerder al aan.

Buiten de overheid proberen andere stakeholders zoals afnemers en banken ook steeds meer de bedrijfsvoering van agrarische ondernemers te sturen. Royal Friesland Campina heeft bijvoorbeeld een PlanetProof-zuivellijn. Om hier aan te mogen leveren moeten veehouders vijftig procent eiwit van hun eigen land voeren voor de basisnorm of zestig procent voor het topniveau (SMK, 2020). Ook moet voor het basisniveau minimaal veertig procent van het totale areaal van de veehouder blijvend grasland zijn en voor het topniveau is dit zelfs zestig procent blijvend grasland van het totale bedrijfsareaal (SMK, 2020). Het streven van het keurmerk is om deze percentages vanaf 2022 nog verder te verhogen.

Royal A-ware en Zuivelcoöperatie DeltaMilk gaan nog een stap verder. Zij hebben een exclusieve Albert Heijn zuivellijn, waarvoor zij een duurzaamheidsprogramma hebben opgesteld. Enkele voorwaarden om hier aan te voldoen zijn het verbod op het ploegen van grasland en de hectares grasland die er per zoveel koeien aanwezig moet zijn (Royal A-ware, 2020). Het idee hier achter is om klimaat neutrale melk te produceren, waarbij de uitstoot van broeikasgassen op de boerderij gecompenseerd worden door de CO₂ vastlegging van al het grasland. Voor deze extra eisen en inspanningen krijgen de betreffende melkveehouders een premie op de melkprijs. De melk wordt bij Albert Heijn afgezet onder het keurmerk 'Beter voor Koe, Natuur en Boer'.

Verder heeft de overheid een groenfonds waarmee hiervoor erkende banken groene leningen kunnen uitgeven tegen een lagere rente (RVO, Regeling groenprojecten, 2020). Een aantal van deze banken zijn Rabobank, ABN AMRO en ING. Om als veehouder aanspraak te maken op deze lening moet er voldaan worden aan eisen omtrent blijvend grasland blijkt uit een gesprek met een accountmanager van de Rabobank. Al deze maatregelen beïnvloeden de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij.

In de enquête is de volgende vraag gesteld: Hoe zouden regionale en nationale overheid naar uw idee samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij kunnen stimuleren? Hierop kwamen vele uiteenlopende reacties. Vijftien procent gaf aan hier geen antwoord op te hebben. Twintig procent van de respondenten gaf aan dat de overheid zich hier helemaal niet mee moet bemoeien en dat dit vanuit de ondernemers zelf moet komen. Zij hechten veel waarde aan het vrije ondernemen en hekelen de bemoeizucht van de overheid.

Verreweg het grootste deel gaf aan dat de overheid de regels moet aanpassen zodat samenwerken gemakkelijker en aantrekkelijker wordt. Wederom komen hier de verschillende regels aan bod, die ook eerder al genoemd werden. Zo wordt het versoepelen van de 80/20 regeling en de mestwetgeving genoemd, maar ook het soepeler omgaan met het percentage blijvend grasland en het boer-boer transport worden hier genoemd. Veehouders mogen namelijk maximaal 25 procent van hun mest via boer-boer transport naar akkerbouwers in de buurt afvoeren. Wanneer deze regeling wordt verruimd, kan er meer mest in de regio worden

afgezet en wordt samenwerken aantrekkelijker. Verder geven zij aan dat de regels gemakkelijker en overzichtelijker moeten worden. De vele regels geven namelijk een hoop bijkomende registratie en administratie, wat samenwerking in de praktijk niet stimuleert.

Stimuleren

Bijna dertien procent van de respondenten geeft juist aan dat de overheid actief moet stimuleren om te gaan samenwerken. Als voorbeelden noemen ze hier stimuleren van mestafzet in de buurt en het stimuleren van eiwit productie door akkerbouwers voor veehouders. Meer mestafzet in de buurt zou al gerealiseerd kunnen worden door de normen voor boer-boer transport te verruimen. Daarnaast zou er ook een voorwaarde in het GLB kunnen worden opgenomen dat een minimale hoeveelheid mest binnen een bepaalde afstand moet worden afgezet.

Naast de ideeën uit de enquête over de mestafzet hebben de respondenten ook oplossingen aangedragen voor andere belemmeringen. De teelt van eiwitgewassen zoals gerst, tarwe, veldbonen, sojabonen of luzerne zou bijvoorbeeld met een extra financiële vergoeding op de toeslagrechten kunnen worden gestimuleerd wanneer dit aantoonbaar door een akkerbouwer voor een veehouder in de buurt wordt geteeld. In deze regio waar men veelal 1 op 2 of 1 op 3 aardappels verbouwd leveren deze gewassen voor een akkerbouwer anders een te laag saldo op om hier substantiële hoeveelheden van te telen. Als ander voorbeeld wordt in de enquête aangegeven om veehouders net als akkerbouwers minimaal drie of meer gewassen te laten verbouwen. Hierdoor krijg je een meer divers landschap en dit nodigt ook uit om meer eiwitgewassen te verbouwen in de regio en meer grond te ruilen.

Stakeholders zoals afnemers, leveranciers en banken hebben, zoals eerder weergegeven, ook zeker invloed op de bedrijfsvoering van agrariërs. Naast negatief beïnvloeden, kunnen stakeholders samenwerking tussen akkerbouwers en veehouders ook positief beïnvloeden, oftewel stimuleren. In de enquête is de vraag gesteld hoe afnemers samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij zouden kunnen stimuleren. Een kwart van de respondenten geeft aan geen idee hierover te hebben. Nog eens een kwart van de respondenten geeft aan dat afnemers en banken zich niet uit zichzelf moeten bemoeien met de bedrijfsvoering van agrariërs. Zo zegt iemand bijvoorbeeld: "Wanneer wij hulp nodig hebben kunnen wij dit altijd zelf nog aangeven". Zij vinden dat ieder zich met zijn eigen specialisme moet bezighouden.

Ook is er een groep respondenten die wél vindt dat stakeholders zoals afnemers leveranciers en banken actief een rol kunnen spelen om samenwerken tussen akkerbouw en veehouderij te stimuleren, dit is ongeveer 45 procent. Ten eerste vinden zij dat stakeholders niet meer op blijvend grasland en eiwit van eigen land moeten sturen, maar juist op samenwerkingen in de buurt. Dit zou kunnen door in de verschillende duurzaamheidsprogramma's van de afnemers bonuspunten te geven voor samenwerkingen in de buurt. Ditzelfde geldt voor groenleningen van banken die hierop sturen. Wanneer een akkerbouwer in de regio voer produceert, zou dit voor een veehouder mee moeten tellen als eiwit van eigen land, om dit juist te stimuleren. In de enquête wordt ook aangegeven dat afnemers en leveranciers voor kortere lijnen moeten zorgen, wat aansluit bij kringlooplandbouw. Een voorbeeld hiervan zou kunnen zijn dat afnemers in plaats van te sturen op blijvend grasland, gaan sturen op voer dat niet verder dan 50 kilometer uit de buurt is geteeld.

Verder noemt een deel van de respondenten dat de stakeholders vooral via voorlichting en bemiddeling hier een rol in kunnen spelen. Als voorbeelden worden hier informatieavonden genoemd. Hier kunnen dan voordelen en mogelijkheden worden aangedragen en wellicht contacten worden gelegd. Verder zouden afnemers en leveranciers zoals Agrifirm en For Farmers ook akkerbouwers en veehouders bij elkaar kunnen brengen als soort van bemiddelaars.

4 Discussie

In dit afstudeerwerkstuk is onderzocht hoe de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij in Noordoost-Nederland geoptimaliseerd en daarmee gestimuleerd kan worden. Middels literatuuronderzoek en een enquête zijn de resultaten verkregen.

De eerste deelvraag betreft de vormen van samenwerking en de voordelen hiervan. De antwoorden op de vragen van de enquête kwamen overeen met wat er in de literatuur is gevonden en hier van kan dus worden aangenomen dat dit de realiteit goed weergeeft. Uit de resultaten blijkt dat 83 procent van degenen die samenwerken dit via grondruil doen. Dit is de grootste vorm van samenwerking en dit geeft aan dat het dus loont om grond uit te ruilen, anders zou het niet zoveel gebeuren. De voordelen van grondruil voor beide partijen zijn in de resultaten benoemd. Bij slechts dertien procent van degenen die samenwerken is voerteelt hier een onderdeel van. Zoals uit de inleiding blijkt, is voerteelt in de regio juist een van de punten waar in de visie van Schouten naar gestreefd wordt. Blijkbaar is dit nog niet aantrekkelijk genoeg aangezien dit nog zo weinig gebeurt. Als reden hiervoor komt naar voren dat het saldo van deze gewassen simpelweg te laag is in vergelijking met andere gewassen. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat deze producten, zoals bijvoorbeeld sojabonen, vele malen goedkoper in andere landen geproduceerd wordt, waardoor de prijs laag blijft. Door de andere vormen van samenwerking zoals arbeid en gezamenlijke machines waren zoals verwacht. Hierbij geldt met name dat goede communicatie erg belangrijk is. Externe factoren hebben hier minder invloed op als bij de andere vormen van samenwerking en deze punten spelen ook een mindere rol in kringlooplandbouw. Wel kan het zo zijn dat door het stimuleren van andere samenwerking agrariërs met elkaar in contact komen en zo als bijkomstigheid ook met arbeid en machines gaan samenwerken.

Middels literatuuronderzoek en de enquête zijn ook de belemmeringen achterhaald die agrariërs ondervinden bij het samenwerken. De belemmeringen zijn dikwijls in twee groepen te verdelen, namelijk belemmeringen die te maken hebben met praktijk en teelt en belemmeringen die te maken hebben met wetten, regels en voorwaardes. De eerste groep belemmeringen zijn een bijkomstigheid van het samenwerken en veelal grond uitruilen. Voorbeelden hiervan zijn dat men verder moet reizen naar percelen of dat veehouders stikstof nalevering van hun grasland kwijt raken aan akkerbouwers als zij daar bijvoorbeeld aardappels gaan telen. Deze nadelen zijn wel overbrugbaar en zolang er onder aan de streep nog steeds een win-win situatie is kan er een vruchtbare samenwerking plaatsvinden.

De tweede groep belemmeringen, de wet- en regelgeving en aanvullende eisen vanuit de maatschappij hebben ook een grote invloed. Zo gaven veel veehouders aan dat de regelgeving omtrent derogatie en blijvend grasland een belemmering vormt. Ook gaven zij aan dat de aanvullende voorwaardes van afnemers en banken, zoals het verplichte percentage eiwit van eigen land en het percentage blijvend grasland samenwerking juist belemmert.

Bij de vraag of men twijfelt om samen te blijven werken werd ook onder andere regelgeving als oorzaak genoemd. Onder de akkerbouwers die samenwerken twijfelden veel minder om hiermee te stoppen dan bij de veehouders, namelijk maar 18,9 procent tegenover 45,5 procent van de veehouders. Een reden dat dit percentage bij akkerbouwers lager ligt is waarschijnlijk omdat zij in sommige gevallen hun hele bedrijfsvoering op het samenwerken hebben aangepast. Wanneer er niet meer geruild kan worden met een veehouder kan een hele teeltmogelijkheid voor bijvoorbeeld pootgoed wegvallen. De akkerbouwers die wel twijfelen geven ook aan dat de wet- en regelgeving hierin een rol speelt omdat veehouders dan minder

snel grond willen ruilen. Ook ervaren zij zoals in de resultaten aangegeven zelf belemmeringen van bepaalde regels zoals verplichte onderzaai of regels met betrekking tot mest.

De belemmeringen die iemand ervaart kunnen per persoon en per samenwerking verschillend zijn. Het is dus onwaarschijnlijk dat met dit onderzoek alle belemmeringen die er bij agrariërs spelen achterhaald zijn. Wel kan worden aangenomen dat er in grote lijnen van de meest voorkomende belemmeringen een reëel beeld is geschetst. Verder blijkt uit de enquête dat een groot deel van de belemmeringen als onderliggende oorzaak met regelgeving te maken hebben. De landelijke regelgeving staat vast, is online in te zien en is voor iedereen hetzelfde. Deze regels gelden ook voor de groep respondenten, hierdoor is aan te nemen dat zij een representatief beeld van de belemmeringen omtrent wet- en regelgeving weer kunnen geven.

Om te achterhalen hoe samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij geoptimaliseerd en gestimuleerd kan worden is via de enquête naar de inzichten en ideeën van de respondenten gevraagd. Hieruit blijkt dat een groot deel van de respondenten vindt dat samenwerking gestimuleerd kan worden door de eerder genoemde regels te versoepelen, omdat deze zoals reeds genoemd eerder afschrikken dan stimuleren. Verder vindt ook een grote groep dat overheid en stakeholders actief moeten stimuleren om akkerbouwers en veehouders te laten samenwerken. Punten die hier genoemd worden zijn, het geven van voorlichting en het samenbrengen van boeren. Andere punten zijn het geven van een financiële vergoeding middels de GLB betalingsrechten wanneer agrariërs samenwerken, zoals wanneer een akkerbouwer voer teelt voor een veehouder in de omgeving.

Ook stakeholders zoals afnemers kunnen hierin een rol spelen, zij sturen met hun duurzaamheidsprogramma's en bovenwettelijke eisen al op de bedrijfsvoering van agrariërs zoals met het verplichte percentage blijvend grasland en een minimum percentage eiwit van eigen land. In de akkerbouw zijn deze eisen minder, een oorzaak hier voor kan zijn dat de akkerbouw minder onder het vergrootglas ligt van de maatschappij dan de veehouderij. Uit de enquête komt naar voren dat mede deze eisen de samenwerking belemmeren zoals eerder genoemd. Als methode van stimuleren wordt hier het belonen van samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij genoemd, door hier bijvoorbeeld bonuspunten aan te geven bij de duurzaamheidsprogramma's. Echter deze partijen worden mede door marktwerking en de maatschappelijke mening gedreven, het is dus de vraag of zij dit vrijwillig gaan aanpassen.

Wederom geldt hier dat het slechts om een deel van de doelgroep gaat die ondervraagd is en dat er dus altijd mensen zullen zijn met een andere mening die niet gehoord zijn. Echter het aantal respondenten is groot genoeg om een reëel beeld te schetsen van de belemmeringen. Het aantal respondenten had nog groter kunnen zijn zodat er meer meningen en ideeën verzameld konden worden. Dit had het onderzoek betrouwbaarder gemaakt. Vooraf was van 200 respondenten uitgegaan echter dit is dus niet gerealiseerd, mede doordat er minder email adressen tot beschikking waren dan vooraf begroot.

Verder kunnen regio en spreiding een vertekend beeld geven, de enquête is namelijk niet in elke regio evenveel ingevuld. Opvallend is het erg hoge percentage veehouders dat aangeeft samen te werken. Dit percentage is veel hoger dan verwacht en dan uit literatuur naar voren kwam. Verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de leden van de fokstudieclub en degenen uit de persoonlijke omgeving zich voornamelijk in Zuid-Drenthe bevinden en hier wordt al veel samengewerkt. Aannemelijk is dat dit invloed heeft gehad op het percentage "bedrijven die samenwerken" en dan vooral onder de veehouders.

Op de langere vragen viel het op dat er veel meer respondenten als antwoord "geen idee" of iets soortgelijks aangaven. Redenen hiervoor kunnen zijn dat het meer moeite en tijd kost om

dit te beantwoorden of dat men de vraag zelf lastiger vindt en geen direct antwoord hier op heeft. Via een persoonlijk afgenomen enquête of interview had waarschijnlijk wel iedereen hier antwoord op gegeven. Echter, was het dan een stuk lastiger om zoveel mensen te enquêteren binnen het gestelde tijdsbestek. Al met al moeten de cijfers niet als harde waarheden worden gezien, maar meer als inventarisatie en ideeënbuis.

5 Conclusie en aanbevelingen

Met het oog op kringlooplandbouw is samenwerking tussen verschillende landbouwtakken een belangrijk item. Het doel van dit onderzoek was om te achterhalen hoe de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij in Noordoost-Nederland geoptimaliseerd en daarmee gestimuleerd kan worden. Om deze vraag te beantwoorden zijn er drie deelvragen opgesteld. De antwoorden op deze deelvragen zijn hieronder uitgewerkt.

5.1 Conclusie

- Welke vormen van samenwerking zijn er en wat zijn hier de voordelen van?

De vormen van samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij zijn in vijf groepen te verdelen. Deze vijf vormen zijn: grondruil, mestafname, arbeid, machines en voerteelt. Van degenen die samenwerken doet 83 procent dit onder ander via grondruil, 33 procent via mest, 20 procent via arbeid, 6 procent via machines en 13 procent onder andere via de teelt van voedergewassen. De voordelen van grondruil zijn voor akkerbouwers en veehouders verschillend. Grondruil en de productie van voedergewassen zijn de twee vormen van samenwerking die het belangrijkste voor kringlooplandbouw zijn. Akkerbouwers kunnen door grond te ruilen hoog salderende gewassen telen op “schone” grond van de veehouder, die vrij is van schadelijke aaltjes. Ook het verruimen van de teeltrotatie is een belangrijk voordeel, dit geldt voor akkerbouwers, maar ook voor veehouders die daardoor niet meer jaar op jaar mais op dezelfde percelen hoeven te telen. De verruiming van de teeltrotatie is beter voor de bodem en dit is ook een punt waarin de visie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit omtrent kringlooplandbouw op wil sturen. De veehouders hebben als ander voordeel van grondruil dat ze voordelig hun grasland kunnen vernieuwen. De akkerbouwers ploegen en bewerken het, waarna zij na deze teelt het opnieuw in kunnen zaaien en zo weer een jonge grasmat hebben met veel opbrengstpotentie. De rechtstreekse productie van voedergewassen door akkerbouwers voor veehouders gebeurt nog slechts bij dertien procent van degenen die samenwerken. Voerteelt in de regio kan bijdragen aan kringloop landbouw en dit zal dus gestimuleerd moeten worden, wil men dit percentage verhogen.

- Wat zijn belemmeringen voor samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?

De belemmeringen zijn grofweg in twee groepen te verdelen, problemen die te maken hebben met de praktijk en teelt en belemmeringen die te maken hebben met wet- en regelgeving en bovenwettelijke eisen van stakeholders zoals afnemers. De grootste praktijk en teelt problemen bij samenwerking zijn voor de akkerbouwers dat bij het ruilen van grond met veehouders er vaak mais op hun land wordt geteeld en dit wordt gezien als een mindere goed gewas voor de bodem- en aaltjestoestand dan bijvoorbeeld graan. Ook moeten zij vaak verder naar percelen rijden en krijgen meerdere kleine stukken door het ruilen. Een belemmering c.q. nadeel voor veehouders die met de praktijk en teelt te maken heeft is dat zij stikstofnalevering van het grasland kwijtraken wanneer een akkerbouwer hier bijvoorbeeld aardappels na teelt. Deze praktijk nadelen van het samenwerken en ruilen van grond zorgen veelal alleen dat zaken meer tijd of moeite kosten, maar maken het niet onmogelijk. Deze nadelen zijn een niet te voorkomen bijkomstigheid van het samenwerken en de voordelen wegen nog steeds op tegen de nadelen.

De andere groep belemmeringen, wet- en regelgeving en aanvullende eisen van stakeholders, maakt het in sommige gevallen wel onmogelijk voor agrariërs om samen te werken. Uit de resultaten blijkt dat een substantieel deel van de akkerbouwers en veehouders, die samenwerken, twijfelt om nog door te gaan met samenwerken. Als voornaamste reden wordt hiervoor de wet- en regelgeving genoemd. Een specifieke regel die hier tot lijdt is de 80/20 regel voor de derogatie op de Europese mestwet. Deze regel houdt in dat minimaal tachtig procent van het areaal van veehouders gras moet zijn en dit belemmert grondruil met akkerbouwers. Ook aanvullende eisen van stakeholders zoals afnemers belemmeren dit. Zo moeten veehouders voor bepaalde afnemers een minimum percentage eiwit van eigen land telen en een minimum percentage blijvend grasland hebben. Deze voorwaarden zorgen er voor dat samenwerken tussen akkerbouw en veehouderij lastiger wordt. Verder zorgt het te lage saldo van voedergewassen ervoor dat dit niet aantrekkelijk genoeg is voor akkerbouwers om dit meer te gaan telen.

- Hoe beïnvloeden stakeholders samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij?

Stakeholders oefenen invloed uit op de bedrijfsvoering van agrariërs. Dit blijkt uit de eerder genoemde belemmeringen die agrariërs ondervinden mede door invloeden van stakeholders zoals de overheid, afnemers en banken. Zo zorgen de regels omtrent derogatie, mestwetgeving en bovenwettelijke eisen van afnemers ervoor dat het lastiger wordt voor akkerbouwers en veehouders om samen te werken. Dit gaat tegen de visie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in, waarin op kringlooplandbouw gestuurd wordt en hieraan kan samenwerking tussen akkerbouwers en veehouders juist bijdragen. Zoals in de resultaten weergegeven kunnen stakeholders samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij zeker ook positief beïnvloeden, oftewel stimuleren. Uit het onderzoek komt naar voren dat stakeholders niet meer op een minimum percentage blijvend grasland en eiwit van eigen land zouden moeten sturen, maar juist samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij moeten belonen. Ook de voerproductie door akkerbouwers voor veehouders zou gestimuleerd kunnen worden, door hier een financiële bonus in het GLB voor op te nemen. Verder zouden stakeholders via voorlichting en bemiddeling samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij kunnen stimuleren.

Hoofdvraag:

- Hoe kan de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij in Noordoost-Nederland geoptimaliseerd en daarmee gestimuleerd worden?

Samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij vindt al redelijk veel plaats in Noordoost-Nederland. Echter, er zijn vele belemmeringen waardoor agrariërs twijfelen om met de samenwerking door te gaan. Akkerbouwers en veehouders kunnen zelf een bijdrage leveren om de samenwerking te optimaliseren. Allereerst is communicatie erg belangrijk. Daarnaast zijn er praktijk- en teelt gerelateerde problemen, maar hierbij geldt zolang de voordelen groter zijn dan de nadelen, kan er een vruchtbare samenwerking plaatsvinden. Verder kan de samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij geoptimaliseerd worden door wet- en regelgeving en boven wettelijke eisen van stakeholders aan te passen, zodat deze voor minder belemmeringen zorgen. Tot slot kunnen stakeholders, waaronder de overheid, samenwerking tussen akkerbouwer en veehouderij actief stimuleren door hier een bonus of financiële vergoeding voor te geven in hun duurzaamheidsprogramma's of in het gemeenschappelijk landbouwbeleid.

5.2 Aanbevelingen

Om samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij in Noordoost-Nederland te optimaliseren en te stimuleren zijn er een aantal aanbevelingen. Allereerst is communicatie tussen agrariërs erg belangrijk en moeten agrariërs geven en nemen, zodat er een win-win situatie ontstaat. Het is hierbij belangrijk dat beide partijen weten dat de samenwerking nadelige effecten kan hebben, maar zolang de positieve effecten groter zijn, zij deze nadelige effecten moeten accepteren. Daarnaast kunnen agrariërs van elkaar leren door open te zijn over de samenwerking en ervaringen met elkaar te delen.

Naast het feit dat de agrariërs zelf invloed hebben op de samenwerking, hebben de wet- en regelgeving van de overheid en eisen van andere stakeholders ook een grote invloed op samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij. Vaak belemmeren deze regels de samenwerking. Om samenwerking juist te stimuleren kunnen de volgende punten worden ondernomen. De 80/20 regeling moet terug gedraaid worden naar 70/30. Er moet minder gestuurd worden op blijvend grasland en eiwit van eigen land. Verder zouden de data omtrent bemesting en de vergroening versoepeld moeten worden voor akkerbouwers en veehouders die samenwerken. In het GLB zou een extra financiële vergoeding moeten komen voor akkerbouwers die voedergewassen voor veehouders in de buurt telen, om dit aantrekkelijker te maken. Banken zouden een rente voordeel kunnen geven aan akkerbouwers en veehouders die samenwerken. Ook zouden er bijeenkomsten moeten worden georganiseerd waar agrariërs beter geïnformeerd worden over de mogelijkheden van samenwerking en waar connecties voor samenwerking gelegd kunnen worden.

Een mogelijkheid voor vervolgonderzoek is het herhalen van dit onderzoek in hetzelfde gebied, maar met een grotere groep respondenten. Dit zou de betrouwbaarheid van het onderzoek ten goede komen. Ook zou het interessant zijn om een vervolgonderzoek in andere gebieden te doen om te onderzoeken of de uitkomsten overeen komen. Verder zullen de adviezen specifiekere moeten worden uitgewerkt en zal er onderzocht moeten worden of deze haalbaar zijn en hoe de adviezen geïmpliceerd kunnen worden.

Bibliografie

- Bos, J. F., & De Wit, J. (2005). *Intersectorale samenwerking in de biologische landbouw: knelpunteninventarisatie*. Wageningen: Wageningen University & Research.
- Cordell, D., Rosemarin, A., Schröder, J. J., & Smit, A. L. (2011). Towards global phosphorus security: A systems framework for phosphorus recovery and reuse options. *Chemosphere*, 747-758.
- Cursus: samenwerking Melkveehouderij-Akkerbouw*. (2019, Oktober 16). Opgeroepen op 2 10, 2020, van Living Lab Fryslân: <https://www.livinglabfryslan.frl/cursus-samenwerking-melkveehouderij-akkerbouw/>
- De Boer, I. J., & Van Ittersum, M. K. (2018). *Circularity in agricultural production*. Wageningen: Wageningen University & Research.
- De Wolf, P., Klompe, K., Hanegraaf, M., Molendijk, L., & Vellinga, T. (2018). *Verduurzaming samenwerking akkerbouw-veehouderij in Drenthe*. Lelystad: Stichting Wageningen Research.
- Jukema, G., Ramaekers, P., & Berkhout, P. (2020). *De Nederlandse agrarische sector in internationaal verband*. Wageningen: Wageningen Economic Research.
- Jun, H., & Xiang, H. (2011). Development of Circular Economy Is A Fundamental Way to Achieve Agriculture Sustainable Development in China. *Energy Procedia*, 1530-1534.
- Oosterhoff, W. (2019). *Handboek Samenwerking Akkerbouw & Veehouderij*. Dronten: Aeres Hogeschool.
- Rijk, P. (2008). *Landbouwgronden in Europa*. Den Haag: LEI.
- Royal A-ware. (2020, 23 4). *Albert Heijn streeft naar klimaatneutrale melk van de boerderij in 2021*. Opgehaald van Royal A-ware: <https://www.royal-aware.com/nl/over-royal-aware/nieuws/albert-heijn-streeft-naar-klimaatneutrale-melk-van-de-boerderij-in-2021/164>
- RVO. (2020, Mei 14). *Blijvend grasland 2020*. Opgehaald van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland.
- RVO. (2020, Mei 12). *Derogatie*. Opgehaald van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland: <https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/mest/derogatie>
- RVO. (2020, Mei 10). *Regeling groenprojecten*. Opgehaald van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland: <https://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/regeling-groenprojecten>
- Schouten, C. (2018). *Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden*. Den Haag: Ministerie van LNV.
- Schouten, C. (2019). *Realisatieplan Visie LNV*. Den Haag: Ministerie van LNV.
- Smit, P. (2017, maart 7). *Nederland verliest jaarlijks 7500 hectare landbouwgrond*. Opgeroepen op 2 10, 2020, van Nieuwe Oogst: <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2017/03/07/nederland-verliest-jaarlijks-7500-hectare-landbouwgrond>

SMK. (2020). *Certificatieschema 'On the way to PlanetProof' voor melk*. SMK.

Van Zanten, H. H., Van Ittersum, M. K., & De Boer, I. J. (2019). The role of farm animals in a circular food system. *Global Food Security*, 18-22.

Wageningen University & Research. (z.d.). *Kringlooplandbouw: een nieuw perspectief voor de Nederlandse landbouw*. Opgeroepen op Mei 2, 2020, van Wageningen University & Research: <https://www.wur.nl/nl/show-longread/Kringlooplandbouw-een-nieuw-perspectief-voor-de-Nederlandse-landbouw.htm>

Bijlage 1 Enquête

Samenwerking akkerbouw-veehouderij Noordoost-Nederland

De enquête duurt zo'n 5 tot 10 minuten

**Vereist*

1. Is uw bedrijf biologisch of gangbaar? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Gangbaar
☐ Biologisch

2. In welk gebied bevindt uw bedrijf zich? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Midden Drenthe
☐ Noord Drenthe en Zuid Groningen
☐ Oostelijke bouwstreek Groningen
☐ Veenkoloniën
☐ Zuid Drenthe en kop van Overijssel
☐ Anders: _____

3. Heeft u een veehouderij- of akkerbouwbedrijf? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Veehouderij *Ga naar vraag 4*
☐ Akkerbouw *Ga naar vraag 18*
☐ Gemengd bedrijf *Ga naar vraag 18*

4. Werkt u samen met een akkerbouwer in uw omgeving? Denk hierbij aan grondruil, gezamenlijke machines, teelt voedergewassen, gebruik reststromen et cetera. Maar niet enkel grond (ver)huur of betaald werk voor derden (loonwerk). *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja Ga naar vraag 10
☐ Nee Ga naar vraag 5

5. Waarom werkt u niet samen met een akkerbouwer? *

6. Ondanks dat u niet direct samenwerkt met een akkerbouwer; wat ziet u als mogelijke voordelen van wel samenwerken? *

7. Heeft u ooit wel een periode samengewerkt met een akkerbouwer? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
☐ Nee

8. Zo ja, waarom bent u hier mee gestopt?

9. Wat zou u overhalen om wel samen te werken met een akkerbouwer? *

Ga naar vraag 32

10. Hoelang werkt u al samen? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ <5 jaar
- ☐ 5 tot 10 jaar
- ☐ 10 jaar of langer

11. Op welke manieren werkt u samen? *

12. Wat zijn uw redenen om samen te werken? *

13. Tegen wat voor problemen, die u als hinderlijk ervaart, loopt u aan bij deze samenwerking? *

14. Wat zijn de voordelen van de samenwerking? *

15. Wat zou de samenwerking kunnen verbeteren? *

16. Twijfelt u soms of u wel wilt blijven samenwerken? *

Markeer slechts één ovaal.

☐ Ja

☐ Nee

17. Zo ja, wat is de reden dat u hier aan twijfelt?

Ga naar vraag 32

18. Werkt u samen met een veehouder in uw omgeving? Denk hierbij aan grondruil, gezamenlijke machines, teelt voedergewassen, gebruik reststromen et cetera. Maar niet enkel grond (ver)huur of betaald werk voor derden (loonwerk). *

Markeer slechts één ovaal.

☐ Ja *Ga naar vraag 24*

☐ Nee *Ga naar vraag 19*

19. Waarom werkt u niet samen met een veehouder? *

20. Ondanks dat u niet direct samenwerkt met een veehouder; wat ziet u als mogelijke voordelen van wel samenwerken? *

21. Heeft u ooit wel een periode met een veehouder samengewerkt? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Ja
☐ Nee

22. Zo ja, waarom bent u hier mee gestopt?

23. Wat zou u overhalen om wel samen te werken? *

Ga naar vraag 32

24. Hoelang werkt u al samen? *

Markeer slechts één ovaal.

☐ <5 jaar

☐ 5 tot 10 jaar

☐ 10 jaar en langer

25. Op welke manieren werkt u samen? *

26. Wat zijn uw redenen om samen te werken? *

27. Tegen wat voor problemen, die u als hinderlijk ervaart, loopt u aan bij deze samenwerking? *

28. Wat zijn voordelen van de samenwerking? *

29. Wat zou de samenwerking kunnen verbeteren? *

30. Twijfelt u soms of u wel wilt blijven samenwerken? *

Markeer slechts één ovaal.

☐ Ja

☐ Nee

31. Zo ja, wat is de reden dat u hieraan twijfelt?

Ga naar vraag 32

32. Hoe zouden regionale en nationale overheid naar uw idee samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij kunnen stimuleren? *

33. Hoe zouden afnemers en banken naar uw idee samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij kunnen stimuleren? (bijvoorbeeld: Agrifirm, AVEBE, Aware, For Farmers, Friesland Campina, Rabobank) *

Hartelijk dank
voor het invullen
van deze enquête

Indien u er voor open staat dat er bij aanvullende vragen contact met u opgenomen wordt, laat dan uw e-mail adres achter. Anders kunt u direct op verzenden klikken.

34. e-mailadres

Deze content is niet gemaakt of goedgekeurd door Google.

Google Formulieren